

Het Grote Geheel en de Ongedeelde Mens

Nasreddin was gewend om het voedsel van de armelui te eten, vaak alleen maar kikkererwten en brood. Zijn buurman woonde in een groot huis. Hij genoot van overvloedige maaltijden die hem door de keizer zelf werden geschonken. Hij zei tegen Nasreddin: "Als jij nu eens zou leren om onderdanig te zijn aan de keizer. Praat hem naar de mond en je hoeft geen kikkererwten meer te eten." Waarop Nasreddin antwoordde: "Als jij het niet erg zou vinden om kikkererwten te eten, hoefde jij je niet onderdanig op te stellen aan de keizer."

Nasreddin is binnen de islamitische wereld een bekend stripfiguur. Hij leefde en werkte rond het jaar 1250 in Anatolië, in Centraal-Turkije. Nasreddin wordt wel eens een hodja genoemd, een geestelijke die de mensen opvrolijkt met zijn verhalen. Hij is een filosoof die de mensen een spiegel voorhoudt over hun eigenschappen en het misbruik van het fenomeen ethiek. Het is geenszins de bedoeling om Nasreddins scherpe tong te misbruiken voor een betoog voor het nuttigen van armeluiseten. Door de inhaligheid van anderen zijn er te veel mensen op de wereld die nog niet eens aan kikkererwten en brood toekomen. En er zijn te veel mensen die elke macht-hebber naar de mond praten.

Het verhaal van Nasreddin laat zien hoe mensen gemanipuleerd kunnen worden met een beroep op de macht. In dit geval de macht van de keizer. Maar daar had net zo goed een ander woord kunnen staan. Vervang het woord keizer door het Grote Geheel (het algemeen belang, de mondiale economie, de kosmische ordening, de goddelijke realiteit) en je krijgt een zelfde reactie. Vertel mensen dat er een groter geheel gediend wordt dan Mijn Particuliere Levensdoel (MLP), geef dat hogere doel een goddelijke status en de gemiddelde mens is de gulden middenweg tussen privé-belang en publiek belang compleet kwijt.

GESCEIDEN WERELDEN

Ethiek gaat over belangenafweging. Het Griekse woord *ethos* verwijst naar de afgescheiden ruimte waarbinnen de dieren leefden. Zo hadden de zwijnen hun kot, de paarden hun stal, de koeien hun weiland,

de vossen hun hollen, de vogels hun nesten. Kot, stal, weiland, nest, hol: ze vormen de habitat, de veilige omgeving waarbinnen ze aan hun overleven kunnen werken. Zo valt ethiek te definiëren als het geheel van normen en waarden die nodig zijn voor de groep om te overleven. Jezus doet in het Nieuwe Testament de uitspraak dat de vossen hollen hebben en de vogelen des hemels hun nesten, maar "de zoon van de mens heeft geen steen om zijn hoofd te ruste te leggen". Hij verwijst daar naar het feit dat te veel mensen geen mogelijkheden hebben om aan hun overleven te werken. Want als zodanig hebben wezenlijke waarden ook altijd te maken met de toekomst: met morgen.

Ethiek zet lijnen uit voor de toekomst in een zinnvolle belangenafweging tussen Mijn Particuliere Levensdoel en het Grote Geheel. Wie het grote geheel vergeet laat zich vaak misleiden door de eigen inhaligheid. Er is een zeer gezond eigenbelang dat we als mensen nodig hebben om te overleven. Maar wie alleen het eigenbelang op de voorgrond zet ten koste van de samenleving, mist eveneens het wezenlijke levensdoel.

PARADOX

In politieke discussies wordt vaak een oneigenlijk gebruik gemaakt van schijntegenstellingen tussen het grote geheel en het privébelang. En als je erg handig bent als politicus, gooi je er ook nog even een partijbelangetje of een groepsbelangetje tussen door. Of niet te vergeten het landsbelang: als je dat woord in de mond durft te nemen ben je een held. Er zijn

politici die heel handig weten in te spelen op de angst van de burger voor de toekomst: zonder Het Grote Geheel gaan we het niet redden. En er zijn politici die handig inspelen op de angst voor Europa, omdat Europa als groter geheel nooit de privébelangen zal kunnen dienen van al zijn onderdanen (landen, groepen en individuen). Het gaat om schijntegenstellingen. Ieder individu, iedere groep, gemeenschap, organisatie heeft recht op zijn of haar eigen belangen. Wat ethiek onderscheidt van 'ordinaire' belangenbehartiging is dat er in de ethiek gewogen kan worden. Er kunnen verschillende belangen naast elkaar gezet worden en een zinvolle afweging gemaakt worden tussen die belangen.

De uitspraak van Jezus "Geef de keizer wat des keizers is, maar geef de Eeuwige wat van de Eeuwige is" spreekt boekdelen. Geef Het Grote Geheel wat nodig is, maar zorg vooral voor vrede, recht, rechtvaardigheid en duurzaamheid. En niet te vergeten: geef de arme wat deze nodig heeft aan voedsel.

Misschien wel in omgekeerde volgorde: door voedsel te geven aan de meest kwetsbare mensen in de samenleving geef je voeding een rechtvaardigheid en duurzaamheid.

Zoals gezegd gaat het in de ethiek om de gulden middenweg tussen het grotere geheel en het particuliere levensdoel. De hindoe-traditie gebruikt het woord *dharma* voor een levensweg waarbij beide op elkaar afgestemd zijn. Het is niet zo moeilijk om af te geven op de belangen van HGG. Maar de verhalen van Nasreddin maken ook duidelijk dat er in het leven vaak heel veel keuzemogelijkheden zijn die we niet (willen) zien omdat we ons laten misleiden door onze eigen inheligheid.

Cultuurfilosoof Hein Stufkens heeft daar een prachtig verhaal over. Hij laat zien wat er gebeurt als we ons laten leiden door onze inheligheid. Hij was ooit in Wales en liep in een havenstadje langs de kade-muur. Hij zag hoe de vissers in het stadje krabben aan het vangen waren. De vissers hingen het aas aan

Tempel van Salomo speelt ook een rol binnen de vrijmetselarij.

de haken van het net. De krabben werden gefascineerd door het aas. Ze beten zich letterlijk dood in het aas. Ze lieten zich met het grootste gemak vangen in hun eigen illusie dat de beste voeding te vinden is in het voor-de-bek-liggende. Zouden ze dit mechanisme hebben gekend, dan zouden ze zich slechts terug hoeven laten vallen in de zee van de ongekende mogelijkheden die achter hen lag.

OPTELSOM

De neiging om naar het geheel te kijken (HGG) wordt universalisme genoemd. De voorkeur voor de belangenwereld van het individu (MLP) kunnen we aanduiden met particularisme. Deze belangenstelling ligt aan de basis van elk ethisch probleem. De grote wereldgodsdiensten hebben de pretentie een universele betekenis of boodschap voor alle tijden en plaatsen te hebben. De liefde van de Eeuwige beperkt zich niet tot de liefde voor het individu, maar voor de mensheid als optelsom van alle individuen. Helaas moet je om deel te krijgen aan deze liefde – in de visie van de Kerk – wel lid worden van het instituut. Maar de universele pretentie is er. Veel mensen met een spirituele inslag hebben meer met zo'n universele boodschap. Het klinkt ook veel liever en aardiger. Toch laten de grote leraren van de aarde zien dat er af en toe wel particuliere keuzes gemaakt moeten worden. Zo kan het Nieuwtestamentische verhaal van de tempelreiniging van Jezus opgevat worden. De tollenaars – niet meer en niet minder een aanduiding voor belastinginners – hadden een akkoordje gesloten met de priesters en handelaren om de tempel te gebruiken als een soort marktplaats en de handel ook nog een sacraal karakter mee te geven. Iedereen werkte kennelijk met iedereen samen om de lokale economie te maken tot iets wat het niet moest zijn: een plek om de allerarmsten uit te zuigen en leeg te knijpen. De handelaren buiten de mensen uit, de tollenaars juichten en de priesters zegenden het proces. En met een beroep op het universele belang van de vrije markt was er niemand die durfde te protesteren. Een schrijnend voorbeeld van het monsterverbond tussen kerk, staat en vrije markt. Dat alles gesanctioneerd door de plek der samenkomst, de tempel der liefde.

VRIJHANDEL

En dan laten de heilige boeken zien dat er ook in de klassieke tijden al duurzaam gedacht werd. Er moest een particuliere keuze gemaakt worden om de armsten te beschermen, desnoods tegen de belangen van kerk, staat en vrijhandel in. De man die Jezus van Nazareth genoemd werd, pakt een zweep en

sodemietert iedereen de tempel uit. In de kerk wordt er meestal een religieus argument voor gebruikt. In de kerk moet je bidden en geen handel drijven. Maar dat wordt hier in dit geval niet bedoeld. Het argument dat Jezus gebruikt is van economische aard. Deze plek, de tempel, moet een plek van eerbied zijn. “Maar gij hebt er een rovershol van gemaakt.” In de eigentijdse argumentatie voor duurzaamheid wordt meestal een universeel argument gebruikt. Het gaat om het behoud van het grotere geheel, de goede aarde ten behoeve van latere generaties. Particuliere belangen zouden daarvoor moeten wijken. In dit geval laat het verhaal zien dat een groter belang, dat van de markt, geen ethische lading heeft als het particuliere belang – dat van de armsten – niet wordt gehonoreerd. Nu doet zich – zowel in de wereld van de politiek, het onderwijs, de religie, de spiritualiteit en de economie – een golfbeweging voor. In de jaren zeventig en tachtig was er sprake van een grote belangstelling voor de ontwikkeling van het individu. En in de jaren negentig verdween het individu naar de achtergrond om plaats te maken voor het grote geheel. Steeds meer mensen zijn er naar gaan verlangen om deel uit te maken van één groot zingend geheel. Men wilde één zijn met de kosmos. Spiritueel gezien is het goed te begrijpen dat een mens verlangt naar eenheid en heelheid, als je het gevoel hebt gekend om afgesneden te leven van de bron des levens. De boeken van Zenleraren die de mens beschreven als een waterdruppel in de grote oceaan der kosmische eenheid vlogen als zoete broodjes over de toonbank. En net op het moment dat de moderne mens dreigde op te gaan in de oceaan van mededogen, brak de tijd van het individualisme aan, die weer aandacht vroeg voor de unieke, persoonlijke ontwikkeling van de aardeling. De term individualisme verwijst eigenlijk naar de eenheid tussen de mens en de hem omringende wereld. Gek genoeg is het een term geworden voor de egoïstische zelfzucht van de mens.

ILLUSIES

Nu kan ik me de argwaan voor keizers, koningen, admiraals en wereldlijke machthebbers goed voorstellen. Zeker als ze daarbij ook nog worden ondersteund door de religieuze onderbouwers van de Goddelijke Ordeningen (de mondiale economie, het algemeen belang, de kosmische ordening). Neale Donald Walsh is de schrijver van de serie boeken *Gesprekken met God*. In deze boeken laat hij zien hoe de gevestigde religies misbruik maken van de ethiek door mensen wetten op te leggen, door ze een vastomlijnde moraal voor te schotelen, maar vooral door een tiental misverstanden – Walsh noemt het

illusies – in stand te houden. Met als doel dat de mens gebonden blijft aan de machthebbers, de beheersing-van-bovenaf-structuren, de georganiseerde religies. Ik vertaal een paar van de misverstanden waar Walsh het over heeft naar de wereld van de economie en het geld. De misverstanden (illusies) blijken naadloos over te zetten te zijn. Zo laat Het Grote Geheel graag zien dat het een agenda heeft, dat er afspraken gemaakt kunnen en moeten worden om het belang van HGG goed te dienen. HGG heeft het nodig dat de mens zich aan die afspraken houdt. HGG ziet namelijk dat er veel behoefte bestaat op aarde en alleen HGG is in staat om voor de behoeftigen te zorgen als deze afspraken worden nagekomen. En het is overduidelijk dat de uitslag van je leven twijfelachtig is als jij je afspraken met HGG niet nakomt. Want je beseft natuurlijk wel dat er niet voldoende is op aarde voor iedereen. Alleen als jij je verplichtin-

// We hoeven niet scheef te gaan lopen vanwege de beperkte mogelijkheden van de kleermaker //

gen nakomt, zal HGG kijken of de ontoereikendheid opgelost kan worden. En is één troost: als jij zo slim en intelligent bent dat je kunt voldoen aan de voorwaarden van HGG, dan maakt jou dat superieur ten opzichte van alle anderen.

KNAPPE KLEERMAKER

Hoe dat werkt blijkt uit het volgende verhaal. Een man bestelde een kostuum bij een kleermaker. Toen hij kwam passen, bleek de jas te wijken in de kraag. Maar de kleermaker zei: “Meneer, u staat niet goed. U moet wat achterover leunen.” Toen de man dat deed, bleek de broek niet te passen. Maar de kleermaker zei: “U moet uw buik naar voren houden.” Tot slot was ook de ene broekspijp langer dan de andere. Maar de kleermaker overtuigde de man ervan dat hij voortaan schever moest lopen. Toen de man ging wandelen in het pak, liep hij precies zoals de kleermaker hem had voorghouden: hij hield zijn linkerbeen stijf, hij zette een hoge rug op en stak zijn buik naar voren. Zo strompelde hij over straat. Toen de mensen hem zagen lopen zeiden ze tegen

elkaar: “Wat moet dat een knappe kleermaker zijn, dat hij voor zo’n ongelukkige man nog een pak wist te maken.”

IN-DIVIDU

De vrijmetselarij heeft een ingenieus systeem ontwikkeld om de mens een plek te geven binnen de kosmos, binnen de ordening van de wereld. Die wereld wordt symbolisch weergegeven als de Tempel van Salomo, een van de meest ingenieuze bouwsels uit oude tijden. De mens wordt beschreven als een ruwe steen, waaraan gewerkt (gebeiteld) wordt. Als steen, die op deze manier een kubus wordt, past de mens op harmonieuze manier in het bouwwerk, in de tempel der mensheid. Met deze constructie heeft de vrijmetselarij de twee polen op het oog: de samenleving-als-geheel, maar ook de mens als individu binnen dat geheel. Overigens heeft het woord individu taalkundig verwantschap met het Latijnse woord dividere dat delen betekent. *In-dividu* betekent dus ongedeeld. Het gaat om de niet-gedeelde, niet-verdeelde mens. Binnen het grotere geheel mag de mens zijn ongedeelde plek vinden. Deze filosofie heeft twee voordelen: er is oog voor het grotere geheel. De mens, het individu moet zich ervan bewust zijn dat zijn of haar plek op aarde is ingebed in een groter – ongedeeld – zingevingskader. Maar het betekent tegelijkertijd aandacht voor de individuele ongedeelde mens die zich binnen dat grotere kader optimaal kan en mag ontplooiën. Dat betekent dat we er als moderne mens geen genoeg mee hoeven te nemen dat we scheef moeten gaan lopen vanwege de beperkte mogelijkheden van de kleermaker. Laten we op zoek gaan naar betere kleermakers. ■

Rinus van Warven doceert ethiek en cultuurfilosofie aan diverse opleidingen. Hij werkt als redacteur, schrijver en programmamaker voor diverse media. Hij houdt lezingen en coacht mensen en organisaties op weg naar volwassenheid.